

הרב שמואל דוד

החרש אילם בימינו - חיובו במצוות ואופן קיומן

■ הקדמה: שאלות מעשיות בחיוב החרש במצוות ואופן קיומן; השינויים הרפואיים והחינוכיים בעת החדשה; מוגבלות בשמיעה שהיא בגדר חרשות; השתל השבלולי ■ חרש המתקשר באמצעות כתיבה ■ חרש שלמד והוא מבין: הדעה הראשונה - מי שנולד חרש הוא בגדר חרש גם אם למד והוא מבין; הדעה השנייה - ספק אם מי שנולד חרש הוא בגדר חרש לאחר שלמד והוא מסוגל להבין; הדעה השלישית - חרש הפיקח בענייני העולם, אף על פי שאינו מדבר, יצא מכלל חרש; הדעה הרביעית - רק מי שמדבר קצת אין דינו כדין חרש ■ הערות בעניין מעמדו של החרש בעניינים הלכתיים אחדים: תקיעת שופר; ברכת האירוסין; כתובה ■ סיכום: תשובות לשאלות שהופנו למועצת רבני "צהר" ■ נספח

הקדמה

שאלות מעשיות בחיוב החרש במצוות ואופן קיומן

אנשי "המכון לקידום החרש בישראל"¹ הפנו אל מועצת רבני "צהר" כמה שאלות בעניין מעמדו ההלכתי של החרש בימינו. ואלה הן:

א. לידה. האם החרש יכול לברך את ברכות המילה בשפת הסימנים? האם החרש יכול להיות סנדק? האם מותר לאב הפודה את בנו והכוהן "לשוחח" בשפת הסימנים?

ב. בר מצווה ועלייה לתורה. אם מותר לחרש לעלות לתורה וכיצד הוא מברך?

ג. שבע ברכות. האם מותר לברך שבע ברכות בשפת הסימנים?

ד. ברכות ותפילות. האם מי שאינו חרש יוצא ידי חובתו בטקסים הנאמרים בשפת הסימנים, כגון: בתפילה, בקריאת התורה, בקריאת מגילה ובהגדה של פסח?

ה. תפילה וקריאה בתורה בבית הכנסת. האם מותר להוסיף מתורגמן לשפת הסימנים בתפילה ובקריאת התורה? האם מותר להציב מראה מול החזן, כדי שיוכל החרש לראות את תנועות שפתיו? והאם מותר להציב בבית הכנסת ביום חול ובשבת טלוויזיה במעגל סגור או מצלמה המצלמת כל הזמן כדי להקל על החרש לעקוב אחר תפילת החזן באמצעות תנועות שפתיו?

ו. שמירת שבת. האם מותר להחליף סוללה במכשיר השמיעה בשבת או להפעיל אותו או לטעון את הסוללה?

כשרותו ההלכתית של החרש נידונה בהרחבה בתלמוד ובספרות ההלכה עד ימינו.² הצורך לתת מענה הלכתי עדכני לשאלות שהועלו בפני מועצת רבני "צהר" קיים במיוחד לאור השינויים הטכנולוגיים, הרפואיים והחינוכיים, ולאור תשובות האחרונים ומאמריהם של חכמי דורנו.³

1 .sela.org.il

2 כגון: אנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, ערך חרש, טור תצה ואילך; שם, ערך חרש שוטה וקטן, טור תקלה ואילך; אוצר הפוסקים, אבן העזר, סימן א, ס"ק סג, אות ג; שם, סימן ד, ס"ק לט, אות ה; שם, סימן לד, ס"ק א, אותיות א, ד; שם, סימן מג, ס"ק א, אות ו; שם, סימן מד, ס"ק ב, אותיות א-ד; ועוד. וראה גם בהרחבה אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ג (הרב אברהם שטינברג עורך, מהדורה חדשה, מורחבת, מעודכנת ומתוקנת, התשס"ו), ערך חרש, עמ' 575-646.

3 הרב יעקב אריאל "נישואי חרש בימינו" תחומין לה 249 (התשע"ה); הרב בנימין לאו "נישואין בשפת הסימנים" שו"ת 2 (התשע"ד); הרב אהרן כ"ץ "נישואי החרש והחרשת בימינו (א)" צהר לו 77 (התשע"ה); הנ"ל, "נישואי החרש והחרשת בימינו (ב)" בגיליון זה.

וכיוון שבגיליון זה מפורסם גם מאמרו של הרב אהרן כ"ץ בסוגיית נישואי החרש והחרשת בימינו, הדן בהרחבה בספרות האחרונים ופוסקי זמננו, אתייחס למקורות שהוא דן בהם, ככל שיהיה לי מה להעיר או להוסיף עליהם, ואדון במקורות שלא הביא אותם במאמרו.

השינויים הרפואיים והחינוכיים בעת החדשה

בשלוש מאות השנים האחרונות, נוסדו בתי ספר לחרשים אילמים, שמלמדים בהם את החרשים לקרוא ולכתוב, ומתברר שבניגוד לתדמית של החרשים בעבר, הם פיקחים ומבינים כל דבר, מסיימים שתים־עשרה שנות לימוד, ויש מהם מי שממשיכים בלימודים אקדמיים, מבינים במשא ובמתן ועוד. חלקם מדברים, אמנם דיבור מגומגם, וחלקם אינם מדברים, אולם מתקשרים עם הזולת ומבינים היטב את שפת הסימנים. לאור זאת, יש לברר האם גם היום החרש פטור מן המצוות ואסור לצרפו למניין וכדומה? או שמא הוא חייב במצוות ומצטרף למניין, והוא בגדר גדול וכן דעת לכל דבר ועניין?

בשנים האחרונות חלה התקדמות באמצעים המסייעים לחרשים לשמוע כשאר בני אדם, ובראשם השתל השבלולי (cochlear implant). כשעצב השמיעה של החרש תקין, אך יש לו פגם באוזן הפנימית, ניתן להשתיל באוזנו מעין אוזן מלאכותית המחקה את מנגנון השמיעה של האוזן הפנימית. ואמנם רוב החרשים שהושתל באוזנם שתל שבלולי מצליחים לשמוע קולות ולדבר באופן ברור, וחלקם אף משוחחים בטלפון, מבלי לראות את תנועות השפתיים של בן שיחם.

מוגבלות בשמיעה שהיא בגדר חרשות

המשנה דנה בשאלת כשרותו של החרש להפריש תרומות ומעשרות. וזה לשונה (תרומות א, א): "חמשה לא יתרמו. ואם תרמו - אין תרומתם תרומה: החרש, השוטה והקטן". ובהמשך המשנה שנינו (תרומות א, ב): "חרש שדברו בו חכמים בכל מקום, שאינו שומע ואינו מדבר". על דברי המשנה "הכל חייבים בראיה חוץ מחרש, שוטה וקטן" (חגיגה א, א), נאמר בתלמוד (חגיגה ב ע"ב):

קתני חרש דומיא דשוטה וקטן. מה שוטה וקטן דלא בני דעה, אף חרש דלאו בר דעה הוא. וקא משמע לן כדתנן: חרש שדברו חכמים בכל מקום, שאינו שומע ואינו מדבר. הא מדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר - חייב.

וכן פוסק הרמב"ם (משנה תורה, אישות, סוף פרק ב):

חרש וחרשת האמורים בכל מקום הם האילמים שאין שומעים ולא מדברים. אבל המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר - הרי הוא ככל האדם.

וכן נפסק ב"שולחן ערוך" לעניין צירוף החרש למניין (אורח חיים, סימן נה, סעיף ח):
החרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר - הם כפקחים ומצטרפים. אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר - הרי הוא כשוטה וקטן.

ויש כמה דרגות של מוגבלות בשמיעה:

א. ירידה בכושר השמיעה. מי ש"כבדה אזנו משמוע" (ישעיהו נט, א), אבל הוא שומע מעט ומבין את מה שמדברים עמו, אין דינו כחרש. וכתבו האחרונים⁴ שגם אם הוא שומע רק קולות צעקה או רק חצוצרה, הוא בגדר שומע.

ב. חרש השומע רק באוזן אחת דינו כדין שומע לכל דבריו.

ג. חרש המדבר ואינו שומע דינו כדין פיקח וחייב בכל המצוות.

ד. חרש שאינו שומע ואינו מדבר הוא החרש הנזכר במקורות, שהשוו אותו חכמים לשוטה ולקטן שאינם בגדר בני דעת.

ראוי לתת את הדעת לעובדה כי ההלכות בסגנון "הכל חייבים ב... חוץ מחרש, שוטה וקטן", לא רק פוטרות את החרש מן המצוות, אלא גם פוגעות בהם, מפני שמי שאינו מצווה ועושה נמצא בדרגה נמוכה יותר, בפרט לאור העובדה שגם אינו מוציא את הזולת ידי חובתו, ואף אינו מצטרף למניין.

והנה, כל זמן שמדובר בקטן, הוא יודע שכן הוא הדין בכל ילד שעדיין לא הגיע לגיל שלוש־עשרה, וכשיגדל יהיה מעמדו שווה למעמד חבריו. כשמדובר בשוטה, ייתכן שאינו חש שהוא חריג. אבל חרש שהוא בן דעת, לומד ומבין כשאר בני גילו, שווה בערכו לכל פיקח, ואינו נופל ממנו לא בהשכלתו ולא בפיקחותו, נעלב מן העובדה שרק על פי תורתנו הקדושה הוא שווה לשוטה ולקטן, אינו מצטרף למניין ואינו מוציא אחרים ידי חובתם, והכתובה שלו אינה כתובה רגילה. משום כך, חובה עלינו לבדוק בזהירות וברגישות אם אכן יש מקום להתייחס אל החרש בימינו כבן דעת ופיקח לכל דבריו כשהוא לומד כשאר בני אדם ומבין כל דבר.

4 ראה: שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימן מה; שו"ת קול גדול, סימן נ; שו"ת ר' עקיבא איגר (תניינא), סימן סד; פרי חדש, אבן העזר, סימן קכו; שו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן קיג, בשם הרב צבי פסח פראנק; שו"ת יביע אומר, חלק ז, אורח חיים, סימן יח, אות ב; שם, אבן העזר, סימן יז, אות ב (בהערה); שו"ת מנחת אשר, חלק א סימן מא.

השתל השכלולי

לעניות דעתי, מי שהושתל באוזנו שתל שבלולי,⁵ כיוון שעצב השמיעה שלו תקין, יש מקום לומר שאינו בגדר החרש שדיברו בו חז"ל. ועוד, כיוון שהשתל השבלולי מושתל באוזן הפנימית ומחליף את האוזן, נראה שדינו כדין שומע לכל דבריו, כל שכן מי שגם מדבר, שדינו כפיקח.

חרש המתקשר באמצעות כתיבה

נשאלת השאלה: מי שאינו מסוגל לדבר, אבל מבין ויודע מה הוא רוצה ומביע את רצונו בכתב או מסמן בתנועות ראשו או ידיו, והזולת מבין את כוונתו, האם דינו כדין מדבר? כלום חרש שאינו שומע ואינו מדבר, אך מדבר בשפת הסימנים או כותב את מה שהוא רוצה לדבר, דינו כדין מי שמדבר?

בירור עניין זה נחוץ להבנת מעמדו ההלכתי של חרש המבין את מה שמדברים עמו ויכול לתקשר עם הזולת גם בדרכים אחרות, כפי שנדון בהרחבה בפרקים הבאים.

נאמר בתלמוד (גיטין ע"א):

אמר רב כהנא אמר רב: חרש שיכול לדבר מתוך הכתב - כותבים ונותנים גת לאשתו.

ופירש רש"י על אתר (ד"ה חרש):

וקאמר רב דאם יכול לדבר מתוך הכתב, דיודע לכתוב על הקלף כתבו ותנו גת לאשתו... פיקח גמור הוא.

בתלמוד נאמר גם שיש מחלוקת בעניין זה, והרמב"ם פוסק כדעה השנייה המובאת בתלמוד. וזה לשונו (משנה תורה, גירושין, פרק ב, הלכה יז):

אין סומכים על רמיזת החרש ולא על כתבו, אף על פי שדעתו נכונה ומיושבת עליו.

ונפסק ב"שולחן ערוך" (אבן העזר, סימן קכ, סעיף ה):

אפילו כתב בכתב ידו לסופר שיכתוב ולעדים שיחתמו, לא יכתבו ולא יחתמו עד שישמעו מפיו, בין שהוא פקח ובין שנשתתק, בין שמדבר ואינו שומע, בין שאינו שומע ולא מדבר! ויש מכשירים במי שנשתתק [=שהיה פיקח ונתחרש] לכתוב

5 ראה הרב נחום אליעזר רבינוביץ "השימוש בשתל קוכלארי" תחומין לא 27 (התשע"א).

ולחתום על פי כתב ידו, שיכתוב לסופר כתוב ולעדים חתומו, והוא שתהא דעתו מיושבת עליו.

ומשמע כי רק במי שהיה פיקח ונתחרש יש מי שמקל, אבל בחרש מלידה הכול מסכימים שכתב ידו אינו מספיק, אף אם היה יודע ומבין. וכן פסק ה"שולחן ערוך" (שם, סימן קכא, סעיפים ה-ו):

מי שנשתתק ושאלוהו אם רוצה שיכתבו גט לאשתו, והרכין בראשו לומר הן, בודקים אותו בדברים אחרים... אם הרכין בראשו על לאו ועל הן הן, הרי אלו יכתבו ויתנו. ודוקא כשנשתתק או אילם... אבל חרש שאינו שומע ואינו מדבר, אינו מוציא את אשתו ברמיזה.

נמצא כי חרש אילם שאינו שומע ואינו מדבר מלידה, אין כתיבתו מועילה, ואין רמיזתו מועילה. נמצא גם כי מי שמדבר בשפת הסימנים, אינו יוצא מדין חרש, ודינו כדין שוטה או קטן. ואולם לא מצאנו דין זה אלא לעניין הגט, משום שהוא צריך כתיבה וחתימה לדעת הבעל, וצריך הבעל לומר לסופר ולעדים: כתבו וחתמו! לכן, הקפידו בכל הדורות לפסוק שהחרש אינו יכול לגרש את אשתו ברמיזה. אבל לגבי חיוב במצוות וצירוף למניין והוצאת אחרים ידי חובתם במעשה, כגון בהדלקת נר חנוכה, לא שמענו שהכתיבה והרמיזה מועילות, ואם הוא יודע ומבין, משכיל ויודע, להסביר את כוונתו ברמיזה או בכתיבה, נראה שדינו כדין פיקח לכל דבריו.

חרש שלמד והוא מבין

הדעה הראשונה - מי שנולד חרש הוא בגדר חרש גם אם למד והוא מבין

רוב ראשוני האחרונים שדנו בעניין זה סוברים שמי שנולד חרש הוא בגדר חרש לכל דבריו, גם אם למד והוא מבין. וזה לשון ר' יעקב חאגיז בעניין זה (שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימן לח):

חרש אין לו גרעון אלא חוש השמע. ומפני שאינו שומע, אינו לומד מבני אדם. ומצינו חרשים פקחים עד מאד... וקשה הדבר למה נחשב ככהמה, דאטו משום דעתא קלישאה, לא יקרא אדם?... ונראה דכל שחסר אחד מן החושים החשובים כרוחניים, כמו הסומים, החשיבוהו כלא אדם.

עולה מדבריו כי פיקחותו של החרש אינה מועילה.

ה"צמח צדק" (הקדמון, שו"ת, סימן עז) אומר: "אף על פי שהוא פקח ביותר, אין לחלק בין החרשים". ויש לעיין בדבריו, אם "אין לחלק בין החרשים" משמעו שאין לחלק, מפני שדעתו כדעת ר' יעקב חאגיז, שכל מי שחסר לו אחד מן החושים, אינו נחשב לכל דבר שבקדושה, ואם כן זה נכון בכל זמן, או שכוונתו שאין לחלק, משום שרוב החרשים אינם בגדר פיקחים, וממילא לא נחלקו חכמים בדבר, ופסקו שכל החרשים פטורים מן המצוות ואינם מצטרפים למניין וכו'. נמצא שבימינו, שרוב רובם של החרשים אילמים לומדים ומבינים, ומדברים מעט, לכל הפחות בשפת הסימנים, אין לחלק להפך, ויש לומר שכולם בני מצוות ומצטרפים למניין ומוציאים את האחרים ידי חובתם. ואף על פי שמקצתם אינם מצליחים ללמוד, דין הפיקחים שבהם כדין שאר בני אדם, ורק מיעוטם, שאינם מצליחים לדבר ולתקשר, דינם כדין שוטה או קטן.

בין כך ובין כך, שני הפוסקים האלה עוסקים בחרשים חכמים שאינם מסוגלים לתקשר עם רוב בני אדם, שאינם מדברים באופן שרוב בני אדם מבינים אותם, ואף אינם מדברים בשפת הסימנים, שלא הייתה קיימת בזמנם של הפוסקים הללו. נמצא שיש יותר מיסוד להנחה כי חרש המדבר, אף אם בלשון עילגת או אפילו אינו מדבר אלא בשפת הסימנים אולם יודע לתקשר עם אחרים המבינים את שפת הסימנים, אין דינו כדין מי שאינו מדבר, ויצא מדין חרש.

בשו"ת ר' עזריאל הילדסהיימר מביא את שלוש הדעות בעניין החרש, וכותב לבסוף שדעתו נוטה לומר שדין החרש בימינו כדין החרש בזמן חכמים, גם אם הוא יודע להתבטא. וזה לשונו (חלק ב, אבן העזר, חושן משפט ומילואים, סימן נח):⁶

עניית דעתי נוטה שהאנשים כאלו דין חרשים גמורים יש להן לענין התחייבות במצוות... בודאי גם רבותינו חכמי הש"ס ידעו מהאפשרות ללמד להחרשים לבטא קצת בשפתים, אך גם זה ידעו, שמשום כך לא יעלו למדרגת בני דעת גמורה ולהיות נחשבים בכלל מצווין ועושין.

אלא שדבריו צריכים עיון בשני עניינים.

העניין הראשון. הלוא תשובתו עוסקת בדין חרש שלימדוהו לדבר בגמגום, שרוב האחרונים כתבו שדינו כדין הפיקח וכדין מי שמדבר ואינו שומע (ראה להלן), וסברותיו להחזיקו כחרש קשות מאוד. הלוא יש לומר שחכמים קבעו דין חרש בכל מי שאף על פי שילמדוהו לא ידע לדבר, שחרשותו נגרמה מפגם בהבנה, שאף אם ילמדו אותו לדבר לא יצליח לדבר, ואולי אף לא יצליח להבין את מה שמדברים עמו באמצעות קריאת השפתיים. אבל אם

6 ראה דיון בדבריו במאמרו של הרב כ"ץ בגיליון זה.

יעלה בידו להבין, נראה לנו שייכתן שיצא מכלל חרש. ויש מקום לומר גם להפך, היינו שהחרשות גרמה לפגיעה בהבנתו, והיינו שחרש הוא מי שחרשותו גרמה לפגיעה מוחית חריפה, עד שאינו מסוגל לדבר ואף לא להבין את שמדברים אליו. בין כך ובין כך, מי שמסוגל לדבר, ואפילו בקושי רב ובגמגום, הוא בגדר בן דעת, ולא אליו התכוונו חז"ל כשדיברו על חרש הפטור מן המצוות ואינו מצטרף למניין וכו'.

העניין השני. ההנחה כי גם חכמי התלמוד ידעו על האפשרות ללמד חרשים לבטא בשפתם. הנחה זו אינה פשוטה, שאם כן, למה לא גילו לנו זאת חכמי התלמוד והראשונים, שאף אם החרש מדבר קצת ומבין עניין דינו כדין חרש? אדרבה, מן העובדה ששתקו בעניין זה, נראה כי בזמנם לא הייתה יכולת כזו, והחרש לא היה מסוגל לתקשר עם סביבתו, ובוודאי שלא עם מי שלא היה רגיל אליו. אף בזמנו של הרב הילדסהיימר, הייתה יכולת החרשים לתקשר דלה מאוד, ובימינו יש התקדמות עצומה, וייתכן כי אף הוא היה חוזר בו לאחר שהיה רואה שהחרשים בימינו מגיעים לידי הבנה כשאר בני אדם, ויש מהם שהם בעלי תואר אקדמי. וממילא אין כל סברה לומר שמי שמתייחסים אל החרש כבן דעת גמור, וחתמתו על חוזה היא בגדר חתימה לכל דבר, אינו בן דעת. וכל שכן אם הוא מדבר באופן שרוב בני אדם מבינים אותו או שהוא מסוגל לתקשר בשפת הסימנים, ויש מקום לדעה שאינו בגדר חרש, מפני שהוא מדבר כשאר בני אדם או בשפת הסימנים, והרי הוא בגדר בן דעת.

גם הראשון לציון, הרב עוזיאל זצ"ל, סובר שדין החרש לא נשתנה בימינו, אף אם הוא פיקח. וזה לשונו (שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, חלק ב, סימן פט):

אין במעשיו כלום, שהרי הוא כמעשה קוף, ולא מעשה אדם בר דעת... שהחרשות היא סימן ליקוי אורגאני בגוף האדם, שמעיד על קלישות דעתו. ולכן מה שהוא שומע ומדבר על ידי לימוד, אינו מוציא אותו מידי ליקויו שנולד עמו, ונשאר דינו כדין כל חרש.

אולם גם על דבריו יש לשאול: האם הוא טוען זאת גם לגבי חרש המסוגל לדבר? האם היה פוסק כן גם בעניין מי ששומע בעזרת שתל שבלולי? הלוא לאחר השתלת השתל השבלולי החרש שומע, כולל מי שנולד חרש אילם, וממילא יש מקום לומר כי מי ששתל שבלולי יכול לסייע בידו אינו החרש שדיברו בו חכמים, וכי דינו שונה מדין מי שהוא כמעט סומא כשהוא בלא משקפיים? האם נאמר שהוא בגדר סומא לכל דבריו גם כשהוא מרכיב משקפיים? וכן לגבי אדם שהוא כמעט עיוור, שעבר ניתוח השתלה, ושב לראות, האם דינו כדין הסומא? זאת לא שמענו מעולם, ומדוע יהא דין החרש אחר?! לכן נראה כי אף הרב יסכים כי חרש השומע בעזרת מכשיר או שתל שבלולי או מי שמדבר ומבין את מה

שמדברים עמו, אף אם הוא מדבר באופן עילג, אין דינו כדין חרש אילם, ומצטרף למניין וחייב בכל המצוות וכדומה. ואף כי בלשון הרב עוזיאל קשה לומר כן, יש להבחין בין מי ששומע ומדבר על ידי לימוד לבין מי ששומע ומדבר באמצעות מכשיר. ואף אם נאמר שגם מי ששומע באמצעות מכשיר שמיעה, הוא בגדר חרש, נראה כי מי שהושתל באוזנו שתל שבלולי, הוא בגדר פיקח גם לדעת הרב. מכל מקום, רוב הפוסקים אינם סוברים כדעתו.

הדעה השנייה - ספק אם מי שנולד חרש הוא בגדר חרש לאחר שלמד והוא מסוגל להבין

ה"שבט סופר" מסתפק בעניין חרש שלמד לדבר בבית ספר מיוחד לחרשים ומדבר בקושי, אם דיבורו הוא בגדר הרגל וחקיאי בלבד או שהוא בגדר מי שנתפקח (שו"ת, אבן העזר, סימן כא).⁷

מדבריו משתמע שאם ברור שהוא בן דעת, ואין ידיעותיו בגדר חיקוי, דינו כדין פיקח לכל דבריו, ובלבד שהוא מבין את מה שאחרים אומרים, ואולי גם מדבר בקושי מעט בפיו ומעט באמצעות תנועות ידיים.

ואף על פי שה"שבט סופר" מסתפק בעניין זה, ואומר שגם אביו, ה"כתב סופר", מסתפק בדבר, דומה כי סבו הגדול, פוסק נחרצות (שו"ת חתם סופר, אבן העזר, חלק ב, סימן ב):

ומכ"ש [=ומכל שכן] הפתאים הגרועים מן החרש. ואמנם אין פסולים אלא משום שחסרים דעה [ההדגשות במובאות כאן ובהמשך הן שלי - ש"ד], ולא שנתווסף להם שום שגעון וטרופ הדעת כלל. ומשום הכי כשמרגישים בהם שום דעתא צילותא - מועיל. וכל מעשיהם כמעשה הפקחים... ומשום הכי סבירא ליה לרבי אלעזר (יבמות קיג ע"א) דמביאים אשם תלוי על קידושי חרש, משום דמספקא ליה בדעתא צילותא... ואפילו חרש שיכול לדבר מתוך הכתב סבירא ליה לרב כהנא (גיטין עא ע"א) דהווי כפקח גמור.

נמצא שמי ששומע קצת ומדבר קצת והוא פיקח, יצא מכלל ספק, והוא בן דעת לכל דבר ועניין. ולא הסתפקו ה"שבט סופר" וה"כתב סופר" אלא בדין מי שמדבר בקושי, וכמעט איש אינו מסוגל להבין את דיבורו. אבל מי שמדבר, אף על פי שמדבר בקושי, כיוון שדיבורו מובן לבני אדם, והוא מבין את מה שמדברים עמו, והוא פיקח ומבין בענייני העולם, יודו אף הם שאין כאן ספק, ודינו כדין בן דעת.

⁷ לדיון בדבריו ראה מאמרו של הרב כ"ץ בגיליון זה.

מכל מקום, ה"חתם סופר" מסכם את תשובתו בעניין מי שדעתו צלולה ושואל כעניין ומשיב כהלכה. וזה לשונו:

הרי הוא כפקח לכל דבר... ואם חזר בו משטותיו, ואפילו רק עתים חלים, שאנו רואים שנוהג באותם הדברים כפקח, ומקפיד ביותר שלא יבואו לידו, אף על פי שדעתו קלושה וחלושה מאד, מכל מקום אם מבין ענין הגט, ושואל ומשיב כענין - הרי זה כותב ונותן גט לאשתו.

לכאורה, היה מקום לומר שהוא הדין בחרש, אף על פי שאינו שומע ואינו מדבר. הרב הרצוג בתשובתו⁸ נוטה לומר שחרש שלמד בבית ספר לחרשים והוא בן דעת ומדבר קצת, דינו כפיקח, אולם הלכה למעשה הוא מסיק שדינו כדין ספק פיקח.

הדעה השלישית - חרש הפיקח בענייני העולם, אף על פי שאינו מדבר, יצא מכלל חרש

נראה כי לדעת הרב הרצוג בתשובתו הנזכרת לעיל, גם דין חרש אילם שאינו מדבר כלל אך הוא פיקח כדין פיקח לכל דבריו, אלא שהסתייג מלפסוק כן בוודאות, וזאת בגלל דעת הפוסקים, ולכן הוא פוסק שיש להסתפק אם דינו כפיקח או כחרש, בפרט שהוא דן בעניין חרש המדבר מעט. אולם יש גם מי שפוסקים שגם למסקנה חרש המבין עניין הוא בגדר פיקח. כך למשל נראה שדעתו של ה"נחלת בנימין" נוטה להחשיב כפיקח⁹ חרש שאינו שומע ואינו מדבר אך מתנהג כשאר בני אדם. וזה לשונו (שו"ת נחלת בנימין, סימן לא):

חרש שלמד להניח תפילין ולהתנהג כהוגן נקרא בר חיוב ובר דעת, שהרי מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו.

גם הרב השואל בתשובת ה"שבט סופר" שהבאנו לעיל, הגאון ר' מרדכי הלוי הורוביץ, סובר שחרש אילם הוא בגדר פיקח, אף על פי שהוא מדבר רק ברמיזות ותנועות ידיים. וכיוון שהוא בן דעת, אין דינו כדין חרש. גם ה"שבט סופר", שחלק עליו, מסתפק רק בדין חרש שאינו שומע ואינו מדבר, אלא שהוא פיקח, וכותב בשם אביו שקרוב לומר שדינו כדין פיקח לכל דבריו, אך מעדיף להשאיר את דינו בגדר ספק.

הרב עובדיה יוסף מביא דעת פוסקים אחרים הסבורים כן (שו"ת יחוה דעת, חלק ב, סימן ו). ויש לעיין בדבריו, מפני שממהלך התשובה ומסיכומה, נראה כי הוא מקל להחשיב חרש זה כפיקח, אף על פי שאינו מדבר, אך בהצגת השאלה הוא אומר שחרש זה מסולג

8 שו"ת היכל יצחק, אבן העזר, חלק ב, סימן מז. לדיון בדבריו ראה מאמרו של הרב כ"ץ בגיליון זה.

9 וכן כתב בשו"ת קרן לדוד, סימן כז.

לדבר קצת. מכל מקום, הוא פוסק שהוא מצטרף למניין, אלא שלעניין חזרת הש"ץ הוא מסתייג ואומר שבמניין זה יש להתפלל תפילת שמונה עשרה עם הקדושה בלא חזרת הש"ץ מחשש לברכה לבטלה. אלא שהוא אומר שהדבר "ראוי לכתחילה", ומשתמע מדבריו שהוא מודה שמצד הדין מותר לומר חזרת הש"ץ במניין שחרש משלים אותו. אלא שכאמור, לא ברור לחלוטין מדבריו אם כך הדין רק כשהחרש מדבר קצת. וגם נשאלת השאלה: מאי משמע "קצת"? האם כשרוב בני אדם מבינים אותו, אין זה קצת, ואילו אם רוב בני אדם אינם מבינים אותו, דינו כדין מי שאינו מדבר אלא מוציא הברות מפיו? ושמה אף לגביו ייתכן לומר שהרב מסכים שדינו כדין הפיקח? ועדיין צריך לעיין בדבריו.

והנה מצינו בדברי הרב אשר וייס במפורש (שו"ת מנחת אשר, חלק ב, סימן פו):

בזמננו שהרוב המכריע (של החרשים) מגיע לדעה שלמה, והם מתפקדים כאחד האדם, אם על ידי שפת סימנים, ואם על ידי קריאת שפתיים - דינם כפקחים גמורים.

היינו, הוא סבור שגם אם החרש אינו מדבר, די בעובדה שהוא מבין את שפת הסימנים או לקרוא תנועות שפתיים, והוא בן דעת ומתפקד, כדי להוציאו מדין חרש.

הדעה הרביעית - רק מי שמדבר קצת אין דינו כדין חרש

לדעת ר' חיים מצאנז (שו"ת דברי חיים, אבן העזר, סימן עב):¹⁰

כל רוחות שבעולם לא יזיזו פסק הגמרא אשר קיימוהו כל הפוסקים... אפילו אם חזינן דהוא פקח חריף וגם כותב, לא מהני... אינו יוצא מכלל אינו בר דעת... אך אם מדברים קצת, והווי בגדר מדבר... כפקחים הם.

כלומר, החרש לא יכול להיות לעולם בגדר בן דעת, אלא אם הוא מדבר באופן המכניס אותו לגדר מדבר. ומשמע מדבריו שגם דיבור קלוש, שהבנתו תלויה גם בתנועות ידיים וכדומה, אינו בגדר דיבור. ובניגוד להבנתנו, שאם החרש מבין את מה שמדברים עמו, גם אם אינו שומע, הוא יוצא מגדר חרש, במיוחד אם הוא פיקח גדול ובן דעת, ועוד יותר אם הוא מסוגל לדבר, אפילו בקושי.

וכן כתב גם בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ו, סימן לה):

חרש שמלידתו אינו שומע ואינו מדבר, ורק ככואו בשנים למדוהו לדבר ולכתוב, ועתה הוא מדבר כל צרכו, ורק לשונו נלעג קצת כאיש אשר הוא כבד פה. וגם

10 ראה דיון בדבריו במאמרו של הרב כ"ץ בגליון זה.

יכול לכתוב כראוי... לכאורה נראה שחייב במצוות, דהא המדבר ואינו שומע חייב במצוות.

וכן היא גם דעת ה"בית שלמה" (שו"ת, אורח חיים, חלק ב, סימן צה):

חרש פטור מכל המצוות, אף אם רואים שהוא פקח גדול, בכלל חרש הוא... דכיון שכשמדברים אליו מאחוריו אינו שומע כלל, נראה יותר דהא דמבין הכל כשמדברים בפניו לאו משום דשומע אז הדיבור, רק שהיה פקח גדול ורואה עקימת שפתיו של המדבר, ובוזה מבין... אמנם אף אם נאמר כן, מכל מקום כיון שעל כל פנים מדבר קצת, אף אם אינו שומע כלל, הא חרש המדבר ואינו שומע הוי כפקח כל דבריו.

ויש להעיר על דבריו, שמדברי ה"חתם סופר" והמהר"ם שיק, הנזכר בדבריו, משמע שאם ידוע בוודאי שהוא בן דעת, ייתכן שניתן להחשיבו כפיקח, גם אם אינו שומע. ועוד. ייתכן שאין צורך שישמע, ודי שיבין את מה שנאמר לו או שיבין באמצעות קריאת שפתים.

וכן כתב חכם בן דורנו, ר' מנשה קליין (שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן טו):

אם חרש זה מדבר בשפת עלגים, על כל פנים יש לצרפו [למניין] אף שאינו שומע. ומיהו אם אינו מדבר כלום, אפילו הוא כפקח, כבר הורה גבר בגוברין הצמח צדק דאין לצרפו.

הרב משה פינשטיין דן ב"אחד שנולד חרש בלי כח השמיעה, וממילא גם לא דבר, ואחר שגדל ושמו בתוך אזניו מכונת שמיעה, ועל ידי זה שומע היטב... ולמד גם לדבר, אך אין חיתוך דיבורו כל כך ברור" (שו"ת איגרות משה, אבן העזר, חלק ג, סימן לג), והסיק שדינו כדין מי ש"מדבר ואינו שומע", כיוון ששמיעה באמצעות מכשיר אינה בגדר שמיעה, אך יכולת הדיבור שלו מכניסה אותו לגדר פיקח.

לעניין מי שמדבר ורוב בני אדם מבינים אותו, שיצא מדין חרש, דבריו מובנים. אך לגבי מי ששומע באמצעות מכשיר, שלדעת הרב הוא בגדר חרש (אלא אם הוא מדבר), קשה לנו סברתו. סוף סוף מי שהוא חרש, לא יועיל לו מכשיר, ועל כן מי ששומע על ידי מכשיר שמיעה, לא היה מעולם חסר כוח שמיעה לחלוטין, וממילא אין לו דין חרש. ואם הוא שומע לאחר השתלת שתל שבלולי, הדבר מוכיח שהפגם היה רק באוזנו, וממילא דינו כדין פיקח לכל דבריו. הרב פינשטיין סובר שכל מי שיש לו פגם שמיעה קשה הוא בגדר מי שיש לו פגם מוחי. ברם, לנו נראה שאיפכא מסתברא, כי אם הוא שומע באמצעות מכשיר, מוכח כי הפגם אינו במוחו כי אם באוזנו, ולכן דינו כפיקח.

מכל מקום, לדבריו גם מי שאינו שומע כלל, אף לא באמצעות מכשיר, אך הוא מדבר, גם אם אינו מדבר ברור, אפילו אם מדבר רק באמצעות תנועות ידיים, כיוון שהוא מסוגל

לתקשר עם בני אדם, אינו נשאר מוגבל בשכלו, כמו שאנו רואים בחיי היום יום שלו, וממילא אף על פי שהוא חרש באוזניו, כיוון שהוא מתקשר עם בני אדם, דינו כדין מי שמדבר ואינו שומע, שאין דינו כדין חרש אלא כדין פיקח.

ה"שבט הלוי" מקשה על דברי הרב פיינשטיין וכותב כדברינו (שו"ת, חלק ח, סימן רעז):

אם שומע על ידי מכונה שבאזנו, ראיתי בתשובת אגרות משה דלא נחשב לשמיעה כלל, וגם אם הוא מדבר, נחשב מדבר ואינו שומע. ומדמה זה לענין ראיית המיקרובים ותולעים קטנים שנראים רק על ידי מיקרוסקופ שאינם נחשבים על פי התורה, דהתורה אינה מדברת ממה שנתחשב רק על ידי מכונה, ולא בלי זה. והוא הדין נמי בנדון דידן דלא נחשב שומע.

ולדידי דבר זה צריך עיון גדול, דודאי לענין תולעים כל שאינו נראה לעין לא ציוותה תורה עליו, וכן לענין הפסק בספר תורה, תפילין ומזוזות, וכדומה. אבל הכא סוף סוף שומע! ויש לומר דנחשב שומע ואינו מדבר, או מדבר ושומע אם גם מדבר, ולזה הדעת נוטה.

בין כך ובין כך, נראה כי מאחר שכל מי ששומע באמצעות מכשיר או באמצעות שתל שבולולי הוא אף מדבר, ממילא הכול יסכימו שאין דינו כדין חרש.

גם הגרש"ז אויערבך זצ"ל סבור כדעה זו, אך מסתפק בדין מי ש"רק האנשים שרגילים לדבר אתו יודעים ומבינים כוונתו, ולא אחרים" (שו"ת מנחת שלמה, חלק א סימן לד).¹¹

לדעת הרב אויערבך, הפסול בחרש שאינו מדבר ואינו שומע אינו עקב אי יכולתו ללמוד, שאולי היא אף בטבעו, ועל כן אף אם הוא בעל יכולת שכלית טובה, דינו כחרש גמור. אבל אם למד לדבר בתנועות שפתיים, וייתכן שהוא הדין גם בתנועות ידיים, כך שבני אדם יכולים להבין אותו, דינו כדין מי שמדבר, שהוא כפיקח לכל דבריו. ונראה לומר שאף על פי שהרב אויערבך מסתפק בדין מי שמבינים אותו רק מי שרגילים לדבר אתו, מכל מקום אם מבין אותו כל מי שיודע לדבר בשפת החרשים, הוא יוצא מגדר מי שרגילים לדבר אתו, ונחשב ככל העולם שיודעים לדבר בשפה זו, ודינו כפיקח.

11 ראה דיון בדבריו במאמרו של הרב כ"ץ בגיליון זה.

הערות בעניין מעמדו של החרש בעניינים הלכתיים אחדים

תקיעת שופר

נראה כי אף אם נאמר שחרש המדבר דינו כדין הפיקח, דין זה מצטמצם למצוות שאינן תלויות בשמיעה. אולם תקיעת שופר, שיש מצווה לשמוע את קול השופר, מי שאינו שומע פטור מן המצווה, וממילא אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובת מצווה זו. ואם הוא לבדו, ומבקש שיתקעו לו בשופר, אסור לברך על התקיעה. ראה מה שכתב המאירי בעניין מי שמדבר ואינו שומע, שלדעת כולי עלמא הוא חייב במצוות, ודינו כפיקח, ועם זאת הוא פטור מן המצווה הזאת (ראש השנה כט ע"א, ד"ה המשנה):

המשנה התשיעית חרש שוטה וקטן וכו'. כוונת המשנה לבאר המחויבים בדבר, שהם ראויים להוציא אחרים ידי חובתן... ואמר על זה חרש. רוצה לומר שאינו שומע ואינו מדבר... הא שומע ואינו מדבר או מדבר ואינו שומע - הרי הוא כפיקח לכל דבריו. ומכל מקום לקצת חכמי האחרונים ראיתי שלענין שופר אף מדבר ואינו שומע אינו מוציא. שמאחר שאינו שומע, אינו בר חיוב, שהדבר תלוי בשמיעה, והרי נוסח הברכה: לשמוע קול שופר. ואחר שאינו בר חיוב אינו מוציא. אבל שומע ואינו מדבר בר חיוב הוא, ואם יכול לתקוע - מוציא. וההפך במגילה: ששומע ואינו מדבר אין ראוי לומר בו שיוציא, אבל אחרים מוציאים אותו, כיון ששומע. ומדבר ואינו שומע מוציא אחרים, שהדבר תלוי בדבור.

ונראה כי מי שיש לו שתל שבלולי באוזנו דינו כדין שומע, חייב במצוות שופר, ומוציא אחרים ידי חובתם.

ברכת האירוסין

כיוון שהדברים בעניין זה לובנו בדברי האחרונים, נעיר רק שחרף ספקו של ה"נודע ביהודה" (שו"ת, מהדורא תניינא, אבן העזר, סימן א), הכריעו כמה מן הפוסקים שמותר לברך ברכת האירוסין בקידושי חרש.¹²

כתובה

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א אומר בעניין זה:¹³

12 שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן רעז; שו"ת מנחת אשר, חלק ב, סימן פו; הרב אריאל (לעיל, הע' 3).

13 הרב אריאל (לעיל, הע' 3).

החרש אילם בימינו - חיובו במצוות ואופן קיומן

עדיף לכתוב כתובה רגילה, ולא כתובת מעשה בית דין, כי התחייבות אישית של החרש עדיפה ממעשה בית דין. ועוד, משום כבוד הבריות.

וכן פוסק גם הרב אשר וייס (שו"ת מנחת אשר, חלק ב, סימן פו).

דברים אלו קשים בעיניי. ראשית, מה עניין כבוד הבריות לכאן? הלוא אם הכתובה המיוחדת, שהיא מעשה בית דין, אינה נופלת ביופיה מן הכתובה הרגילה, מי שם לב ויודע להבחין בין כתובת חרש לכתובה רגילה?

ועוד, והוא עיקר, כלום בגלל כבוד הבריות נהיה הדבר בבחינת "חב לאחריני". הלוא כאשר תבוא אשתו של החרש לגבות את דמי כתובתה, עלול החרש לטעון שאינו מבין, ואינו פיקח, וכיוון שהוא חרש אילם, יהיו בתי דין שיפסקו לטובתו, משום שהוא מוחזק, ויטען טענת "קים לי", כדעת מי שפוסקים שחרש אילם, אף אם לימדוהו לדבר מעט, אף על פי שהוא פיקח לכל דבר ועניין, דינו כדין חרש, שאינו בר הכי להתחייב, ואין לו חובה כלפי אשתו.

לכן, נראה לי שאסור לשנות את דין חרש אילם, גם אם הוא מדבר, ויש לכתוב לו כתובה מיוחדת לחרשים, שהיא מעשה בית דין, פרט למי שיש לו שתל שבלולי באוזנו, שהוא ודאי כפיקח.

גם הרב בר שלום, אומר שעדיף לכתוב לחרש כתובה רגילה. ואלו דבריו (משפט הכתובה, התשע"א, כרך ז, פרק עב, עמ' תרל):

חרש אילם שלמד בבית ספר מיוחד לחרשים ומסתדר בחיים כאיש פקח:

יש אומרים שמעתה אין דינו כשוטה, וקידושיו קידושין, ולכן הוא חייב בכתובה רגילה. ויש חולקים דעדיין דינו כשוטה. ועל כל פנים אם הגיע לדרגה שיכול לדבר קצת, אלא שאינו מבטא את הדיבור באופן ברור, ועל כל פנים הוא מכלכל את מעשיו במשפט, יש... לסדר לו חופה וקידושין כרגיל ולהשתמש בנוסח כתובה רגיל.

מחד יש לנו לחוש שמא דינו כפקח... ואם כן אסור לו לשהות עם אשתו בלא כתובה, וחייב מן הדין לכתוב כתובה, ולא רק ממנהג. אך מאידך אם דינו כאינו פקח, אזי קנינו אינו מועיל, ורק על ידי כח בית דין מהני, ואם כן נוסח הכתובה צריך להיות כנוסח כתובת חרש, שזה מועיל גם לאדם פיקח... ואם כן, עדיף לכתוב להם כתובה רגילה, דאם דינו כפקח, בלאו הכי צריך לעשות כך. וגם אם אין דינו כפקח, כיוון שהוא משתדל להתנהג כאחד האדם, די לו בכתובה כאחד האדם.

ברם, אנכי על משמרתי אעמודה. דאף אם דינו על פי דעתנו כאחד האדם, הלוא הוא עלול בשעת גירושין וגביית הכתובה לטעון כי דינו כחרש, ואין מעשיו וקניינו מועילים, כנזכר לעיל. ולא עוד, אלא שיכול לטעון שאף כי עתה לאחר למשל עשר שנות נישואין הוא מדבר, והוא פיקח, באותה שעה של כתיבת הכתובה כמעט ולא דיבר, או שלא דיבר ברור כלל, ודינו כחרש שאין קניינו מועיל. ומאחר שכאשר אנו כותבים לו כתובה רגילה, אנו עלולים להפסיד לאשתו את כתובתה, הרי שאנו בכחינת "חב לאחריני", ואין לנו רשות לעשות כן. אלא יחתום החרש על כתובת חרש, שמועילה גם לאדם רגיל.

סיכום

א. יש מי שסוברים כי חרש שאינו מדבר ואינו שומע פטור מן המצוות, אף אם הוא יודע ומבין, ואף אינו מצטרף למניין ואינו מוציא אחרים ידי חובתם. לעומתם, יש מי שסוברים שכיוון שמפורש שהחרש פטור מכל המצוות רק משום שאינו בן דעת, אם הוא בן דעת, מתנהג כבר דעת, יודע ומבין, אין דינו כדין חרש לחלוטין אלא כדין פיקח לכל דבריו. להלכה נראה כי אם אינו שומע ואינו מבין ואינו מדבר, אף לא בשפת הסימנים, דינו כדין חרש לכל דבריו, אף על פי שלמד בבית ספר לחרשים והוא פיקח ויודע לכתוב ולומד ומבין וכו'.

ב. אם החרש פיקח, וגם מבין תנועות שפתיים, אף אם אינו שומע כלל, דינו כדין מי ששומע, יש לצרף לזה גם את דעת מי שסוברים שדי שיהיה פיקח וכן דעת, וגם את הסברה שאין צורך בשמיעת אוזן, אלא ביכולת לקלוט את מה שנאמר לו. ונראה כי אף אם הוא מבין רק את שפת הסימנים, דינו כדין פיקח, מפני שסוף סוף הוא מבין את מה שמוסרים לו, ולא בחרש זה דיברו חכמים שדינו כדין השוטה והקטן. ואף מי שאינו שומע, חייב במצוות ומצטרף למניין ומוציא אחרים ידי חובתם.

ג. חרש שלמד לדבר קצת והוא מוכן לרוב בני אדם, יש מחלוקת לגביו. לדעת רוב הפוסקים, דינו כדין מי שמדבר ואינו שומע, שאף הוא כפיקח לכל דבריו. גם חרש פיקח המדבר בעילגות, שרק מי שרגיל לדבר עם חרשים מבין את דבריו, הוא בגדר מדבר, ודינו כפיקח.

ד. חרש שלא שמע ולא דיבר מעולם, ועתה שומע בעקבות השתלת שתל שבלולי באוזנו, דינו כדין פיקח לכל דבר ועניין.

ה. בחרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה, נחלקו הדעות, ונראה יותר כדעת מי שמקילים, שאף אם אינו מדבר, הוא בגדר שומע, בדומה למי שהוא עיוור, שלאחר השתלה מסוגל לראות, שאין דינו כדין הסומא.

תשובות לשאלות שהופנו למועצת רבני "צהר"

לאור הדיון במאמר זה, אלו התשובות לשאלות שהופנו למועצת רבני "צהר" על ידי ה"מכון לקידום החרש בישראל":

- א. חרש השומע באמצעות שתל שכלולי דינו כדין שומע לכל דבריו.
- ב. חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה ומדבר דינו כדין הפיקח. ואם אינו מדבר, דינו שנוי במחלוקת, ויש להקל להחשיבו כפיקח.
- ג. חרש שאינו שומע ואינו מדבר, אף אם הוא פיקח מאוד, לדעת הרבה שיטות, הוא פטור מן המצוות, וממילא יכול לומר את הברכות בין בשפתיו, אף אם הוא עילג, בין בשפת הסימנים. ואף לדעת מי שסבור שהוא כפיקח, וחייב במצוות, אינו יכול לברך בפיו, מפני שאינו מדבר, אבל מותר לו לברך בשפת הסימנים.
- ד. חרש שאינו שומע ואינו מדבר מצטרף למניין, אולם כדאי שלא לומר בתפילה זו חזרת הש"ץ, כדי לצאת ידי דעת מי שפוסקים שאין דינו כדין פיקח, מחשש לברכה לבטלה.
- ה. חרש שמדבר קצת יתפלל בהנעת שפתיו.
- ו. לדעת רוב הפוסקים, דין החרש שמדבר קצת כפיקח, ומצטרף למניין. אך נראה שאינו יוצא ידי חובה בברכה בשפת הסימנים, ועליו להתאמץ לומר את הברכות בפיו.
- ז. חרש הקורא בתורה צריך לקרוא בפיו בעברית באופן המובן לרוב המתפללים. חרש שאינו שומע פטור מקריאת התורה, מפני שהיא מצווה המוטלת על הציבור, ואינו יכול לקיימה יחידי.
- ח. חרש העולה לתורה, אם הוא מדבר, צריך לברך בשפתיו. אם אינו יודע לדבר, יברך בשפת הסימנים. ואם הוא מבין בענייני העולם, גם אם אינו מדבר, אין צורך להעלות עוד עולה כדי להשלים את מניין הקרואים לשבעה.
- ט. בבית כנסת שמתפלל בו חרש, ראוי להוסיף מתורגמן.
- י. בבית כנסת שמתפלל בו חרש, ראוי להוסיף מצלמה או מכשיר אחר שיש אישור להפעלתו בשבת מאחד המכונים המתמחים בדבר כדי לאפשר לחרש לשמוע את החזן.

יא. החרש חייב בקריאת מגילה אם הוא פיקח, וכל שכן אם הוא מדבר. על כן, אם אינו שומע, עליו לקרוא אותה בעצמו. ואם הוא שומע באמצעות מכשיר שמיעה ואינו מדבר, לדעת ה"איגרות משה", שמיעתו אינה ולא כלום, אך מאחר שהוא סבור שדינו כחרש, ממילא אינו צריך לצאת ידי חובה. אולם אם נפסוק כמאן דאמר שהוא חייב במצוות, ונחשוש לסברת ה"איגרות משה", שאין שמיעתו בגדר שמיעה, לא יצא ידי חובת קריאת מגילה. ונראה להלכה שדינו כדין מי ששומע, ויוצא ידי חובתו.

יב. החרש קורא את ההגדה איך שהוא רוצה, אם בשפתיו אם בשפת הסימנים, אלא שאם הוא יודע לדבר, יאמר בפיו לכל הפחות את המילים: "פסח, מצה ומרור" ואת פירושו, "פסח על שום מה" וכו'.

יג. החרש יכול להיות סנדק, אף אם אינו מדבר.

יד. בפדיון הבן, האב והסוהן יכולים "לשוחח" בשפת הסימנים.

טו. החרש יכול לברך ברכת אירוסין בעצמו בשפתיו, ויכול הרב לברך עבורו, גם אם החרש אינו יודע לקרוא ואינו פיקח.

טז. חרש המסדר חופה וקידושין מברך את החתן ואת הכלה כנציג הציבור, ולכן חייב לברך בשפה המובנת לכל הנוכחים בטקס.

יז. לעניין הכתובה, אם החרש יודע לדבר באופן המובן לכל אדם, גם אם הוא מדבר בלשון עילגת, הוא בגדר מי שמדבר ופיקח, וכותבים לו כתובה רגילה. אבל אם אינו מדבר כלל או שמדבר אך דבריו אינם מובנים לרוב בני אדם, וגם אם יודע לדבר בתנועות ידיים וכדומה, יש לכתוב לו כתובת חרש. ואם הוא שומע באמצעות מכשיר שמיעה, דינו כדין מי ששומע, וכותבים לו כתובה רגילה.

יח. לשימוש במכשיר שמיעה בשבת, ראה בנספח.

נספח

להלן עיקרי תשובה שהשבתי לאדם מבוגר ששמיעתו נחלשה ונזקק למכשיר שמיעה בעניין השימוש במכשיר השמיעה בשבת:

א. מותר להשתמש במכשיר שמיעה בשבת, ומותר לצאת בו מחוץ לתחום העירוב, מפני שדינו כדין המשקפיים.

ב. מותר לשנות את עצמת הקול במכשיר השמיעה בשבת.

החרש אילם בימינו - חיובו במצוות ואופן קיומן

- ג. בעבר היה צורך לשנות את תכנית הפעולה של המכשיר במעבר ממקום שקט למקום רועש ולהפך, אבל במכשירים החדשים התכנית משתנה מעצמה לפי הרעש בסביבה.
- ד. הצפצוף הנשמע מן המכשיר בעת הוצאתו מן האוזן כתוצאה מן ההיזון החוזר בין המיקרופון לאוזניים אין בו כל איסור, ומותר להוציא את המכשיר מן האוזן.
- ה. מותר להכניס סיליקון המשמש לאטימת אוזניים לתוך האוזניות או על המיקרופון כדי להפסיק את הצפצוף.
- ו. יש עדיפות למיקרופון קיבולי או פחמי (להוציא מיקרופון דינמי).
- ז. כיום, שאורך חיי הסוללות הרבה יותר מעשרים וארבע שעות, לעתים חמש יממות רצופות, יש להחליף את הסוללות או להטעין אותן בערב שבת, מפני שאסור להחליף סוללה בשבת. גם אסור לכבות את המכשיר בשבת כדי לחסוך בשימוש בסוללה וגם לא להדליק את המכשיר.
- ח. בשעת צורך גדול, כגון כששכח האדם להטעין את הסוללה לפני כניסת השבת, ונגמרה הסוללה בשבת, מותר לו להחליף אותה באחרת בשינוי, דהווי שבות דשבות במקום מצווה של תפילה בציבור, קריאת התורה, עניית קדיש וקדושה ואמן. והווי גם מקום לצער, שמדברים אליו ואינו שומע. וגם לפעמים יש בדבר משום סכנה, כשהאדם חוצה כביש ועלול לסכן את חייו.
- ט. מותר ליישר את היחידה הצמודה לשתל תת עורי, ואף להצמיד אותה אל השתל בשבת.